

A low-angle, upward-looking photograph of several graduates in black academic regalia. They are smiling and looking towards the sky, which is filled with the green leaves of trees. The graduates are of various ethnicities and are captured in a moment of joy and celebration. One graduate in the center-right is holding a rolled-up diploma tied with a red ribbon. The overall atmosphere is one of triumph and accomplishment.

Päihteet, mielenterveys ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus: huomioita
meneillään olevista tutkimushankkeista

Riikka Perälä, tutkijatohtori, Y-Säätiö

27.9.2022

Esittely

- Huumausainepolitiikkaan ja –hoitoon liittyvää tutkimus- ja kehittämistyötä 2000-luvun alusta lähtien
- Valtiotieteen tohtoriksi Helsingin yliopistosta vuonna 2012 aiheena haittoja vähentävä huumausainepolitiikka ja -työote palvelujärjestelmässä
- Edunvalvonta-, vaikuttamis- ja kehittämistyötä STEA-rahoitteisessa päihdeasiamiestoiminnassa ja Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkossa (EPT) vuosina 2015-2021 (toimivapaalla)
- Tämän hetkinen työ sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa SEGRA-tutkimushankkeessa, jossa tarkastellaan mm. asunto ensin –periaatteella tehtävää päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien ihmisten tuettua asumista

Viimeaikaiset tutkimushankkeet ja keskeiset verkostot

- Segregaation ja asunnottomuuden vastainen asumissosiaalinen työ haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asumis- ja palvelupoluilla (SEGRA), 2022-2024, STM
- Palvelujen saatavuus, saavutettavuus vai jotain muuta? Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen kynnys ja ulkopuolelle jääminen päihdeongelmista kärsivien marginaaliryhmien näkökulmasta, 2019-2022, Alkoholitutkimussäätiö
- Tahdosta riippumaton päihdehoito Pohjoismaissa, Englannissa ja Hollannissa : Selvitys hoitoa taustoittavasta lainsäädännöstä, hoidon periaatteista ja tuloksista, syksy 2021, THL
- Huumekuolemien ehkäisytyöryhmä (HEAR), THL
- IMO seurantaryhmä, päihteet, STM

Nykytilanteesta

- Nuorten huumekuolemien lukumäärä kasvanut jo useamman vuoden ajan (EMCDDA 2022)
- Koronapandemia ja siihen liittyneet rajoitukset heikensivät varsinkin kaikkein huonoimmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien päihteitä käyttävien ihmisten hyvinvointia ja terveyttä
- Viime aikoina julkista keskustelua päihteiden käyttöön liittyvien järjestyshäiriöiden lisääntymisestä
- Palvelujärjestelmään tulevat vaikuttamaan myös meneillään oleva päihde- ja mielenterveyslainsäädännön uudistus sekä imo-lainsäädäntöuudistus
- ”Pinnan alla”:
 - valvottujen käyttötilojen perustaminen, de-kriminalisaatio, vahvoihin opioideihin varautuminen, päihteitä käyttävien ihmisten itsemääräämisoikeuteen ja perusoikeuksiin liittyvät kysymykset

Keskeisiä havaintoja omista tutkimushankkeista

- Päihdeongelmien muotoutumiseen, niiden hallintaan ja hoitoon ja kuntoutumiseen vaikuttaa useita tekijöitä, jotka ovat usein yksittäisen päihteitä käyttävän ihmisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella
- Nämä tekijät liittyvät usein **yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen**, joista esimerkkeinä mm.:
 - Ylisukupolvisuus
 - Polarisaatio
 - Eksistentiaalinen eriarvoisuus ja toiseuttaminen
 - Turha kärsimys
- Keskeisessä roolissa kehityksessä myös palvelujärjestelmä, joka pahimmillaan sulkee ulkopuolelleen nimenomaan kaikkein vakavimmista ongelmista kärsiviä ihmisiä

Päihteiden ongelmakäytölle altistavat tekijät

Yksilöllinen näkökulma

- Ikä
- Persoonallisuuspiirteet
- Perhe
- Kaveripiiri
- Pitkäaikainen sairaus
- Mielensterveys

Yhteiskunnallinen näkökulma

- Poliittika
- Yhteiskunnan instituutiot ja eri viranomaisten toiminta
- Sosio-ekonomiset taustatekijät
- Alueellinen eriytyminen
- Asenteet

- Miten yhteiskunta vaikuttaa päihdeongelmien muodostumiseen?

Turha kärsimys: (Perälä ja Leppo 2022)

- ”Lasten mukaan laitoksen käytäntöjä ei perustella lapsille. Eräs lapsi totesi olevan äärimmäisen ahdistavaa, että suljetaan yksin ajatustensa kanssa, monelle tulee itsetuhoisia ajatuksia. Lapset kokivat, ettei aikuisia kiinnosta, jos lapsella on paha olla, ja lohduttamisen sijaan kysytään, haluaako lapsi siirtyä eristämishuoneeseen tarkkailtavaksi.”
 - Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu v. 2018

Eksistentiaalinen eriarvoisuus: ”se on itestä kiinni”

- ”Sehän on itestä kii”, sanoo nuorukainen. Hänet on huostaanotettu 11-vuotiaana. Sitä on seurannut ketju erilaisia laitoksia. Mietin, oliko se silloin hänestä itsestään kiinni? Kuulen lisää tarinoita päihteiden värittämästä nuoruudesta: Kaksi miestä raiskasi 14-vuotiaana. Ensimmäisen kerran suonensisäisiä kolmen aikuisen kanssa vessassa 13-vuotiaana. Aloin käyttämään päihteitä vitosella. Kovaa kamaa 15/16-vuotiaana. Oliko se itsestä kiinni silloin? Jollei silloin, mistä lähtien se alkoi olla itsestä kiinni? Tapahtuiko siirtymä kenties täysi-ikäistymisen myötä, 18-vuotissyntymäpäivänä? Vai joskus sitä ennen tai sen jälkeen? Milloin? Jos se ei ollut kiinni itsestä lapsena, missä vaiheessa se alkoi olla kiinni itsestä?”
 - Keiju Vihreäsalo: Sörkän käyttäjää ei koko kylä kasvannut, Ihmisyyden monet kasvot -blogi

Paikaltaan siirtäminen

- ”K: Kyllä. Millä tavalla se tieto sulle tuli?
- V: Oli semmonen ilmotustilaisuus missä kerrottiin, että se meidän talo on myyty.
- K: Okei. Vai niin. Minkälaisii ajatuksii se herätti?
- V: En mä tiedä, ei se, kyl huolestuminen siitä jatkosta, että mihin sitä sitte muuttaa seuraavaks ja muuta. Ja totta kai käy mieles seki, että mitä jos ei saakaan asuntoo. Et jääkö, joutuuko sitte kadulle tai muuta.
- K: Eli huolestutti, et mihin tästä eteenpäin.
- V: Joo, kyllä.
- K: Sä kerroit, että pohdit, että joutuuko sitte kadulle, niin ooks sä, ootko sä kokenu asunnottomuutta?
- V: Oon, mä oon 13 vuotta elämästäni ollu asunnoton.
- K: Okei, se on aika pitkä aika.
- V: En yhtäjaksosesti, mutta yhteensä elämäni aikana. Niin mä tiedän kyllä mitä se on. Eli tiesi et jos se sama tulee eteen, mä aattelin jopa sitä, et mä teen itsemurhan.”
 - Segra-hankkeen asukashaastattelu, syksy 2021

Miten huomioida eriarvoisuus kehittäessä palveluita päihdeongelmista kärsiville ihmisille?

- Peruspalveluiden rooli – ”päihteet” eivät ole vain erityispalveluiden asia
- Ennalta ehkäisyn merkitys ja prevention eri tasot (ks. seuraava dia)
- Palveluiden saavutettavuuteen panostaminen saatavuuden lisäksi, esim.:
 - Minimaalinen byrokratia ja mahdollisuus ”kävellä sisään” palveluihin
 - Aukioloajat
 - Sijainti
 - Kohtelu ja kohtaaminen palveluissa
- Huomioimalla ongelmista kärsivien hyvinvointi kokonaisvaltaisesti (esim. työllisyys ja asuminen)

Asunnottomuuden ennalta ehkäisyn viisi eri tasoa

Fitzpatrick ym. 2021

- Universaali taso – esim. riittävästi kohtuullisia asuntoja, lapsiköyhyyden torjuminen, päihdeongelmien ennalta ehkäisy
- ”Upstream” -riskiryhmille suunnattu asunnottomuuden ennalta ehkäisy
- Kriisitilanteen ehkäisy - todennäköisen asunnottomuuden estäminen
- Akuuttitilanteen ehkäisy -häätä- ja tilapäissuojat kadulla asuville
- Asunnottomuuden uusiutumisen ehkäisy -esim. asunto ensin -ratkaisut niille ihmisille, joiden asunnottomuus uusiutuu herkästi

- Kaikkia ehkäisyn tasoja tarvitaan, mutta toimenpiteitä tulisi vahvistaa etenkin ”Upstream” –tasolla

- *Miten voisi soveltaa päihde- ja mielenterveystyötä suunniteltaessa?*